

potential. The mechanisms of metaphor and metonymy transposition from generalized notions to specific specialized ones have been shown. The process is being carried out by specializing the words of common use resulting in various kinds of transposition; the main meaning by similarity (metaphor) or by contiguity (metonymy). The idea has been raised that fundamental concepts-senses are “inborn” being a part of genetic human inheritance. The termforming function of transpositive devices and their senses have been also analysed.

УДК: 811.111'42

Лілія КУЗНЕЦОВА

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИСКУРСУ

Стаття присвячена проблемам концепції літературного тексту та концепт аналізу. Зроблена спроба аналізу понятійних категорій концептуального аналізу та їх зв'язок з когнітивно-пропозиційною структурою дискурсу.

Ключові слова: концепт, концепт аналіз, текст, дискурс, дискурс-аналіз.

Проблема концепції літературного тексту вважається предметом літературознавства та естетики. Лінгвістика обмежувалась інтерпретацією стилістичного використання в тексті мовних одиниць без урахування їхнього концептуального смислу. Поворот лінгвістики до цілісного тексту/дискурсу як об'єкту досліджень, а також залучення антропоцентричної парадигми і когнітології змінили характер лінгвістичного аналізу художнього тексту (ХТ). Концептуальний аналіз активно використовують у: 1) *лексиці і фразеології*, 2) *визначенні семантичної структури лексики та словникового складу мови*, 3) *створенні послідовної моделі концептуального аналізу (КА) тексту*. Серед них зв'язок мови і культури, ментальна природа концепту, його універсальність, динамічний характер відіграють істотну роль. Поняття концепту та методів його аналізу входять у зміст когнітивних досліджень, розробляється і вивчається багатьма вченими (С. А. Аскольд, Л. Г. Бабенко В.З.Дем'янков С. А. Жаботинська, В.Г.Зусман, О. С. Кубрякова, В. А. Кухаренко, В. І. Карасик, Д. С. Ліхачов, Л. В. Міллер, В. Г. Ніконова, А. М. Приходько, М. М. Полюжин, З. Д.

Попов Ю. С., Степанов, І. А. Стернін, І. А. Тарасова, З. А. Харитончик, та ін.). Способи виявлення концептів, інтерпретація їхніх смислів становлять концептуальний аналіз тексту, який ще недостатньо розроблений в лінгвістиці. Дослідники доходять висновку, що мета концепт-аналізу полягає у виявленні парадигми культурно значущих елементів і в описі їхньої концептосфери, тобто тих компонентів, які становлять ментальне поле концепту [7 с. 51].

Ю. С. Степанов неодноразово наголошує, що **концепт** – це нібито згусток культури у свідомості людини; автор звертає увагу на константність концептів у культурі, тим самим стверджує антропоцентричний підхід до їхнього дослідження. Але разом з тим Ю. С. Степанов відзначає динамічну природу концепту, його здатність розвиватися історично; вчений говорить про багатоаспектність та двоїсту природу концепту. Це зумовлено, з одного боку, діахронією – вертикаль смислу; з іншого – синхронією, тобто безліччю одночасних контекстів – горизонталь змісту [7, с. 40, 50].

Наукова полеміка, пов'язана з інтерпретацією та розумінням концептів, – різнобічна. **Концепт** – це універсалія людської свідомості, чому сприяє формування універсального поля, межі якого у свідомості суб'єкта визначаються „культурною пам'яттю”, причетною до духовної традиції [4, с. 10]. Водночас, за словами О. С. Кубрякової, “концепти зводять різні явища до єдності, підводячи їх під одну лінію; вони дають можливість зберігати знання про світ” [3, с. 3]. Існує цілий ряд визначення концептів, запропонованих різними авторами.

Перш ніж перейти до конкретного аналізу, вважаємо за потрібне позначити основні засади і методологічні основи **концептуального аналізу**. При виборі концептуального аналізу в якості вивчення англomовного літературного анекдоту подибуємо двозначність, яка впливає з подвійного розуміння ключового терміна концепт. З одного боку, концептуальний аналіз є аналізом концептів, культурно-ментально-мовних утворень, які структурують семантичний простір анекдоту. З іншого, він виступає способом дослідження, який здійснюється за допомогою концептів. В такому випадку концепт є не що інше як теоретична одиниця, яку конструємо для зручності в осмисленні і

систематизації матеріалу англомовного літературного анекдоту. Позначена двоїстість є визначальною рисою концепту.

Щоб збагнути, як дискурс англомовного літературного анекдоту впливає на свідомість слухача/читача, у праці звертаємося до методу **дискурсного аналізу**, шляхом використання якого простежуємо вербальний вияв ознак дискурсу анекдоту, якими мовними формами маніфестується пуант, що набуває експліцитного вираження, а що залишається на імпліцитному рівні. Метод дискурсного аналізу постає як механізм вияву прихованого змісту англомовного літературного анекдоту. На сучасному етапі розвитку дискурсного аналізу не існує єдино визнаного підходу до визначення методу дискурс-аналіз. У теоретичних працях, присвячених описові цього явища, ним часто позначають сферу дискурсу, відтак вживаючи термін дискурс-аналіз як синонім до дискурсного аналізу. Ми розмежуємо ці два поняття, розуміючи під *дискурсним аналізом (аналізом дискурсу)* галузь дослідження, що є об'єктом дискурсології, „напрямку філології, в рамках якого відбувається визначення сутності дискурсу, його типологічних ознак, вивчення дискурсної організації тексту й інших комунікативних структур різного жанрового характеру” [48, с. 98]. *Дискурс-аналіз* кваліфікуємо як метод декодування / інтерпретації текстової інформації у її зв'язку з контекстом та особливостями ментальної моделі читача/слухача (його судженнями, настановами, ціннісними орієнтаціями, мотивами та стимулами), завдяки якому можемо адекватно встановити істинний смисл висловлення і виявити те, що тільки імплікується

Отже, словосполучення **концептуальний аналіз** означає аналіз концептів і спосіб дослідження за допомогою концептів на відміну від семантичних ознак при компонентному аналізі. Потреба у концептуальному рівні подання змісту мовних одиниць описується в галузі комп'ютерної лінгвістики, зокрема при створенні програм людино-машинного діалогу. Так, у праці Р. Шенка описується концептуальний рівень, який містить у собі декілька ролей: *діяч, акт, об'єкт, реципієнт, спрямування*. Звідси такі поняття концептуальної інформації: фізичні об'єкти, дії, властивості, поняття часу і місця [8, с. 21].

Незважаючи на дискусійність деяких питань з проблем когнітології, маємо цікаві результати у практиці концептуального аналізу, зокрема – вивчення семантичної організації тексту. Концепти багатокомпонентні і є полем знань, понять, асоціацій, що мають ядро і периферію. Якщо опис концепту в словнику ґрунтується на вивченні парадигматичних зв'язків слів, то дослідження концептів у тексті/ дискурсі передбачає поряд з парадигматичними врахування також синтагматичних зв'язків слів. Концепт дискурсу формується на синтагматичній основі, має внутрішньотекстову синтагматичну природу. **Концептуальний простір** (КП) утворюється на вищому рівні абстракції – на основі зближення загальних ознак концептів, що виражені на поверхневому рівні словами і висловленнями однієї семантичної групи чи фрейму. Це створює цілісність концептосфери (КС) дискурсу, а ключовий концепт є ядром індивідуально-авторської картини світу, втіленої в окремому дискурсі або в сукупності дискурсів одного чи декількох авторів. У концептосфері, згідно з законами породження і сприйняття тексту, може бути чимало особистісних смислів [1, с. 88]. У формуванні КП беруть участь передтекстові пресуппозиції: *ім'я автора, місце, час створення*. Велике значення у формуванні концептів мають слова, що повторюються в тексті і мають різну назву: слова-лейтмотиви, лексичні домінанти, ключові слова, тематичні лексеми. Ключові домінантні смисли слів передбачають “зв'язки синонімії, антонімії, а також морфологічне походження, семантичну спільність” [1, с. 131].

Усі зазначені понятійні категорії концептуального аналізу (КА) тісно пов'язані з розумінням **когнітивно-пропозиційної структури дискурсу** (КПС) : змісту пропозицій, які його становлять, а також їхня лінійна, локальна або глобальна когерентність на мікро- і макрорівнях. Складовими цієї структури виступають передовсім слова з предикативною семантикою – дієслова, прикметники, прислівники, а також іменники [1 с. 137].

Когнітивно-пропозиціональна структура формується на основі сукупності однорідних елементів, які мають загальні, інтегровані та істотні диференціальні ознаки. Інтерпретація концептів і концептосфери полягає в семантичному просторі близьких за смислом груп слів – тематичних, семантичних, у типовому наборі

суттєвих семантичних ознак, що зумовлюють базовий концепт. Базовий концепт (БК) дискурсу є основою його когнітивної структури, яка несе інформацію пізнавального і естетико-художнього характеру з будь-якої сфери людської діяльності. Тому можна стверджувати, що мовна характеристика персонажа, особливості його розумового процесу дають можливість визначити концептуальні параметри його мовленнєвого дискурсу.

Концептуалізація є одним з важливих процесів пізнавальної діяльності людини, яка полягає в осмисленні нею вхідної інформації і яка призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи у психіці людини [2, с. 93]. Ми поділяємо думку М. М. Полюжина, що **концептуалізація** – це окремий когнітивний процес, за допомогою якого читач/слухач, виходячи з експліцитно вираженої текстової інформації власної ментальної репрезентації і враховуючи відповідний контекст, конструє нову (ментальну) семантичну репрезентацію інформації [5].

Розгляд дискурсу як процесу соціально зумовленої взаємодії дозволяє описувати його у термінах соціально значимих дій користувачів мови в рамках, релевантних для певної культури, комунікативних ситуацій. Таке розуміння лежить в основі концептуального аналізу дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Варшавская А.И. Смысловые отношения в структуре языка. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 135 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. – М.: Филол. фак. МГУ, 1996. – 245 с.
3. Кубрякова Е.С., Александрова О.В. Виды пространств текста и дискурсу // Категоризация мира: пространство и время: Матер. науч. конф. – М.: Диалог; МГУ, 1997. – С. 15-16.
4. Лихачев Д.С. Новое в зарубежной лингвистике. // Лингвистическая семантика, – М., 1981. – Вып. 10. – С.31-45.
5. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 237 с.

6. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – 3-е, изд., стер. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 312 с.
7. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 263.
8. Шенк Р. Обработка концептуальной информации. / Пер. с англ. Г. В. Сенина; Под ред. В. М. Брябрина. – М. : Энергия, 1980. – 361 с.

Л. КУЗНЕЦОВА

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДИСКУРСА.

Статья посвящена проблемам концепции литературного текста і концепт аналізу. Предпринята попытка анализа понятийных категорий концептуального анализа и их связь с когнитивно-пропозициональной структурой дискурса.

Ключевые слова: концепт, концепт аналіз, текст, дискурс, дискурс-анализ.

L.KUZNETSOVA

CONCEPTUAL ANALYSES OF DISCOURSE.

The article deals with the problems of the concept of fiction and concept-analyses. It was made an attempt of analyses of notional categories of concept analyses and their connection with cognitive-propositional structure of the discourse.

Keywords: concept, concept analyses, text, discourse, discourse-analyses.

УДК 811.112.2:821.112.2:82'0

Марія ЛЕВИЩЕНКО

КОМУНІКАТИВНА КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ У ВІКТОРІАНСЬКОМУ МОВЛЕННЄВОМУ ЕТИКЕТІ

У статті розглянуто мовленнєвий етикет вікторіанського дискурсу, подано опис та характеристику комунікативних тактик і стратегій